

Книш О. В. Стилiстичний потенцiал плеонастичних конструкцiй в українських художніх текстах початку ХХІ ст. / О. В. Книш // Пiвдень України у вiтчизнянiй та європейськiй iсторiї : Матерiали III Мiжнародної науково-практичної конференцiї. – Одеса, 2016. – С 398-403.

УДК 821.161.2'373.612.4:821.161.2.02

О. В. Книш

Подiльський державний аграрно-технiчний унiверситет

СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПЛЕОНАСТИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ В УКРАЇНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Початок ХХІ ст. є важливим періодом в історії української літературної мови, характерним для якого є інтенсивні зміни в суспільно-політичній, економічній та культурній сферах життя суспільства. Прагнення до мовного самовираження особистості, пошук оригінальних виражально-зображальних засобів призводить до потужних трансформаційних процесів в українській літературній мові: оновлення стилістичних засобів, наближення та змішування функціональних підсистем, демократизації мови, лібералізації нормативної основи та розхитування мовностилістичних і правописних норм, взаємодії між літературною мовою та позалітературними елементами.

Ю. Андрухович наголошує: “Це означає, що наша мова – відкрита система. Це означає, що вона – об’єкт не просто любові, а й забави. Мова не терпить нудності. Гра є найдосконалішим виявом творення, а мова любить, щоб її творили. Творити мову – означає не що інше, як пізнавати її” [1, с. 24]. Художні тексти стають виразником активних тенденцій розвитку мови, зокрема й тенденції до надуживання мовними засобами, реалізованої в плеоназмі.

Плеоназм представлений у конструкціях, компоненти яких характеризує семантична, структурна та синтаксична тотожність або подібність. Водночас, визначальною ознакою плеоназму є семантична надмірність, створювана передусім дублюванням не формального представлення мовних одиниць, а їхнього значення. Семантичну надмірність спостерігаємо у випадках формального або семантичного повторення окремих слів та словосполук, а

також за умови семантичного уневиразнення та контекстуального зближення семантики компонентів, зокрема, у складі ампліфікації.

Тенденція до надуживання мовних засобів, що реалізується у повторях на рівні макроструктури (фабульні збіги) та мікроструктури тексту (семантичні повтори, гра слів, нагромадження синонімічних виразів), є характерною для постмодерністських художніх текстів. І. Дегтярьова зауважує: “У майстрів постмодерного художнього слова ампліфіковані ряди перетворюються на потік свідомості, асоціацій, гру зі словами, що абсолютно не порушує стилістичну фігуру, а скоріше навпаки – виявляє кількісну необмеженість таких побудов без втрати якісної, естетичної цінності. Багатокомпонентні синтаксичні сполуки у постмодерністських текстах неможливо уявити без повтору, його стилістичних і структурно-граматичних різновидів, таких як анафора, епіфора, полісиндетон, ампліфікація, плеоназм” [2, с. 174-177].

Постмодерністський ідеал нонселекції, на думку Д. Фоккеми, часто перетворюється у процесі породження тексту на застосування комбінаторних правил, що імітують математичні прийоми: дублікації, множення, перерахування, переривчастості та надмірності [6, с. 89]. Вони тісно пов’язані й однаковою мірою сприяють порушенню традиційної зв’язності викладу. І. Ільїн наголошує, що надмірність пропонує читачу або занадто велику кількість конекторів, які привертатимуть увагу до надзв’язності тексту, або нав’язливу описовість, що перевантажує реципієнта непотрібною інформацією. [3].

Попри функціональні відмінності плеонастичних конструкцій в конкретних текстах, вони, за словами О. Сковородникова, “завжди пов’язані із вираженням додаткової інформації (надінформації) експресивного характеру” [5, с. 72]. Експресивність як властивість конструкцій підсилювати емоційний та логічний зміст висловлювання реалізується у низці стилістичних функцій.

У художньому тексті плеоназми сприяють відтворенню навколишньої дійсності, якою вона постає у свідомості героя оповіді, дозволяють досягнути різноманіття його відчуттів. Відтворенню сенсорного образу навколишньої дійсності найчастіше слугує комбінування у межах одного текстового відтинку

різних типів плеонастичних конструкцій, що сприяє відтворенню аудіовізуальної картини зображуваного, наприклад, какофонії звуків та голосів: *І поки там, угорі, вилущувались, вилуплювались, вигулькували сухі й мокрі, круглі й рапаті голоси, звідкись ізнизу, із-під самої основи підіймалися страшні, органної потуги баси, від яких основа починала вібрувати, і все ревище, не маючи більше змоги триматися купи, згорталося сувоєм, ховаючи всередину громи, дзвони, шепотіння, тріск, клекіт, крекіт, прокльони й хулу, плямкання, пердіння, вибухи й реготи, стуки й зітхання, клацання, сюркотання, шурхіт і писк* (Ю. Іздрик, *Острів КРК*).

Плеоназм як фігура експресивного синтаксису здатен створювати ефект безпосередньої присутності, надмірної деталізації зображуваного, спрямованої на подразнення окремого чуття людини: зору, слуху, нюху, смаку чи дотику. Зокрема, плеонастичні конструкції функціонують як засіб:

- **візуалізації тексту**, зокрема з метою виділення яскравих елементів опису: *...дерев'яний, фарбований на біло будинок, дерев'яний нефарбований причал, фігурні стовпці балюстради, лавки, стенди, рятивні шлюпки і світла, світла, світла – ліхтарі вздовж причалу, фантом маяка на краю поля, рекламні пламені білбордів, підморгування гральних автоматів, люмінесценція, неони, фреони і тисячі гірлянд* (Ю. Іздрик, *АМTM*); кольору: *Прикол у тому, що все це було сіре, залите рівномірною сірою барвою, grayscale, дець відсотків 75 чорного, і все, але це не заважало мені розрізняти найменші дедалі* (Ю. Іздрик, *ТАКЕ*); химерних образів: *Коли читаєш деякі його рядки, в уяві мимоволі постають старовинні морські мапи, де з глибин і хвиль океанських просторів показуються огидні й химерні створіння, жахливі монстри і покручі, єхидни, дракони та “морські єпископи” – увесь той водяний бестіарій* (Ю. Андрухович, *Дванадцять обручів*).

- **аудізації тексту**, зокрема задля виділення окремого звуку: *А тоді заверещав. Високим пронизливим голосом, гострим і нестерпним, зовсім не схожим на голос, який має бути у літнього чоловіка. Голосом-сиреною, голосом-шпагою, голосом-ультрафіолетовим світлом* (С. Андрухович,

Сьомга); підкреслення одини́чності звуку: ...він мляво, **телям промукав**, з потугою розвів руками, зірвавши із задерев'янілих уст «охах», — і той вихоплений з поночі вигук, й те «охах» злилося з хлюпотінням води... (О. Ульяненко, Сталінка); відтворення багатоголосся: **Плачі** лунають звідусіль, і **прокльони, прокльони, прокльони**... (Ю. Винничук, Танго смерті); наростання звуку: **Сміху дедалі більшало, він переповнював коридор. Виливався з нього в якісь бічні проходи. Він лунав усе знущальніше і переможніше.** (Ю. Андрухович, Московіада);

- подразнення нюхових рецепторів, зокрема відтворення конкретного запаху: **Аж ось ми почули стогін і різкий запах крові, свіжої крові, запах, який завис у повітрі зовсім недавно і ще не встиг розкластися і перетворитися на сморід, зараз він був разючим і непереборним** (Ю. Винничук, Танго смерті); приємного запаху: **Свіжістю, чистотою та свіжістю** запахло в повітрі... (Ю. Іздрик, Острів КРК); відразливого запаху: **На що б він там схожий не був, дуріан – СМЕРДЮЧИЙ** фрукт за визначенням. **Смердить він багаторічної консервації гнилою цибулею з радянського овочевого магазину. І ніякий цей дуріан не Грей. Він собі жовто-зелений і товстий. Або просто жовтий. Або рудуватий. Але завжди смердючий** (І. Карна, Фройд би плакав);

- відтворення тактильних відчуттів: **Ось такий доторк – одним-один, мимобіжний, як подряпина – до далекої й незбагненої, прекрасної й страшної – як же могло бути інакше?** (О. Забужко, Сестро, сестро);

- відтворення внутрішніх відчуттів: **Потрібно було віднайти ту одну-єдину позу, той один-єдиний кут, те одне-єдине співвідношення нахилу тіла й голови та розміщення кінцівок, коли наставала хитка, майже нереальна рівновага земного тяжіння, артеріального тиску та млявої стійкості спиноталамного каната й коли ненависне горіхове ядро мозку застигало в короткочасній невагомості між раєм кураре та раєм вогню** (Ю. Іздрик, Воццек);

- **комбінування подразників різних рецепторів**, зокрема задля створення аудіовізуального ефекту: *По всіх ресторанах і кнайпах, які перетворилися на вщерть переповнені “закусочні” та “чайні”, повно большевиків, які тільки те й роблять, що жують, жують і жують, трощать усе без винятку... повис ядучий дим від махорки і залунало голосне чвакання, плямкання і сьорбання, хтось видуває носа просто на підлогу, затиснувши одну ніздрю великим пальцем, хтось спльовує під час їжі, майже всі витирають масні губи рукавами, смачно відригують і колупаються брудними нігтями в жовтих зубах* (Ю. Винничук, *Танго смерті*).

Отже, зміна розуміння функції літератури у новому тисячолітті виявляється не лише на образному, але й на мовному рівні тексту, зумовлює пошук нових стилістичних прийомів. Аналіз текстового масиву вживання плеонастичних конструкцій в українському художньому дискурсі початку ХХІ ст. дозволяє стверджувати, що їх стилістичний потенціал пов'язаний передусім із вираженням додаткової інформації експресивного характеру. Створювана плеоназмом надмірна деталізація зображуваного відтворює ситуацію мовлення, звертаючись до подразнення зорових, слухових, нюхових, смакових, тактильних рецепторів, або ж реалізуючись у комбінуванні цих прийомів. Надмірна деталізація передбачає відтворення сенсорного образу через поєднання у тексті різних видів повтору та семантичного дублювання, ампліфікації й тавтології.

SUMMARY. *The article deals with the pleonasm as a source of expression, figurativeness and expressiveness of language in the Ukrainian fiction text at the beginning of the 21st century. Pleonasm is analyzed as a part of language game, and also as a mean of contrast between the linguistic norm and linguistic anomaly.*

Keywords: *pleonasm, redundancy, language game, postmodern prose.*

Література

1. Андрухович Ю. Апологія блазенади (Двадцять тез до себе самих) / Ю. Андрухович // «Бу-Ба-Бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак). Вибрані твори : поезія, проза, есеїстика. – Львів : Піраміда, 2007. – 392 с.
2. Дегтярьова І. О. Стилістичний синтаксис української постмодерністської прози / І. О. Дегтярьова // Українська мова. – 2009. – № 3. – С. 27–38.
3. Ильин И. П. Постмодернизм от истоков до конца столетия: эволюция научного мифа / И. П. Ильин. – М. : Интрида, 1998. – 256 с.

4. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / Н. В. Кондратенко ; за ред. К. Г. Городенської. – К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2012. – 328 с.
5. Сковородников А. П. Позиционно-лексический повтор как стилистическое явление / А. П. Сковородников // Филологические науки. – 1984. – № 5. – С. 71–76.
6. Fokkema D. W. The semantic and syntactic organization of postmodernist texts / D. W. Fokkema // Approaching postmodernism. – Amsterdam, Philadelphia, 1986. – P. 81–98.